

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2023]

Osman ÜNLÜ

<https://orcid.org/0000-0003-4729-7342>

Prof. Dr. | Sorumlu Yazar

osm.unlu@hotmail.com

Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

<https://ror.org/02mtr7g38>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Mehmet AYSOY

<https://orcid.org/0000-0003-1030-2777>

Doç. Dr. | maysoy@ybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

<https://ror.org/05ryemn72>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Sosyoloji Bölümü

Sultan II. Osman'ın Katli ve Olayın Üzerine Abaza Mehmed Paşa Ağzından Söylenmiş Bir Şiir

*Murdered of Sultan Osman II and A Poem Spoken by
Abaza Mehmed Pasha About the Event*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 09.07.2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15.11.2023

Yayın Tarihi | Date Published: 30.12.2023

Atıf | Citation

Ünlü, O. ve Aysoy, M. (2023). Sultan II. Osman'ın Katli ve Olayın Üzerine Abaza Mehmed Paşa Ağzından Söylenmiş Bir Şiir. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2481-2494. <https://doi.org/10.34083/akaded.1324764>

Ünlü, O. & Aysoy, M. (2023). Murdered of Sultan Osman II and A Poem Spoken by Abaza Mehmed Pasha About the Event. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(3), 2481-2494. <https://doi.org/10.34083/akaded.1324764>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Katkı Oranı Beyanı Author Contributions	Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir Author's contribution rates to the study are equal.
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright & License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Osman ÜNLÜ – Mehmet AYSOY | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

* Bu makale Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesinde 23 Mayıs 2022 günü gerçekleştirilen “400. Yıl Dönümü Münasebetiyle Türk Edebiyatında Genç Osman Vakası” başlıklı panelde yapılan konuşmadan hareketle kaleme alınmıştır.

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık 600 yıl süren siyasi ömründe çeşitli iniş ve çıkışlar bulunmaktadır. Bu uzun siyasi hayat içinde zafer ve fetihlerin yanı sıra mağlubiyet ve toprak kayıpları olmuştur. Ayrıca siyasi mücadeleler veya halkın devlet yönetiminden hoşnutsuzluğu sebebiyle isyanların çıktığı da görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki en trajik olaylardan biri de 1622 yılında sultan II. Osman'ın, çıkan yeniçeri isyanı sonrasında tahttan indirilmesi ve akabinde yine yeniçeriler tarafından öldürülmesidir. Olayın meydana geldiği dönemde bu olayın üzerine gerek tarihçilerin gerekse şairlerin yeterince durmadıkları görülmektedir. Padişahın öldürülmesinden kısa bir süre sonra II. Osman'ın intikamını almak niyetiyle isyan eden Abaza Mehmed Paşa'nın geçici ve göreceli olarak başarı sağlaması sonrasında dönemin padişahı IV. Murad tarafından affedilmiş ve Bosna Beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir. Abaza Mehmed Paşa'nın bu isyan hareketi halk arasında yayılmış ve mazlum padişahın kanını dava ettiği için destek de görmüştür. Bu konuyla alakalı onun ağzından bir şiir söylenmesi bu desteğin işareti olarak görülebilir.

Bu çalışmada, olayın genel bir görünümü verildikten sonra Abaza Mehmed Paşa'nın kendi ağzından yazılmış olan bir şiir üzerine inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Osman, Abaza Mehmed Paşa, isyan, şiir.

Abstract

There are various ups and downs in the political life of the Ottoman Empire, which lasted for about 600 years. There have been defeats and territorial losses as well as victories and conquests. In addition, some executions or rebellions occurred due to political struggles or people's dissatisfaction with the state administration.

One of the most tragic rebellions of the Ottoman Empire was Sultan Osman II's dethronement after the janissary revolt and then his murder. It is seen that both historians and poets did not pay enough attention to this event at the time of the event. After the temporary and relative success of Abaza Mehmed Pasha, who rebelled with the intention of avenging Osman II shortly after the sultan's assassination, he was pardoned by the then Sultan Murad IV and appointed as the Beylerbeyi of Bosnia. This rebellion movement of Abaza Mehmed Pasha spread among the people and received support because he wanted to avenge the oppressed sultan. Saying a poem from his mouth on this subject can be seen as a sign of this support.

In this article, after giving a general view of the event, an analysis was made on a text written in Abaza Mehmed Pasha's own language.

Keywords: Osman II, Abaza Mehmed Pasha, rebellion, poetry.

Giriş

Tarih yazımı (historyography) genellikle kronoloji odaklıdır. Bu yazım, olağan tarihselliğe odaklanır ve bu akış içinde olağandışına taşan olaylar belli bir süreklilikten ziyade o olaya özgü bir bağlamda değerlendirilir. Tarih yazımında olağan dışında belli krizlere karşılık gelen ve etkileri açısından hem siyasal hem de toplumsal benzer sonuçları belirleyen döngüler ciddi meselelerdendir. Bu bağlamda Osmanlı tarihi hem olağan tarihsellik hem de krizler bağlamında sosyolojik bir okumaya izin verir niteliktedir. Özellikle siyasi iktidarın devam ve bekasını doğrudan etkileyen, etkisini uzun süre devam ettiren olaylar belki devletin de kaderini doğrudan yönlendirmiş ve önemli değişikliklere sebep olmuştur. Tarihçilere göre bu tür olayların ilki Ankara savaşında Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi sonrasında devletin resmen yıkılmış olmasıdır. 1412'ye kadar devam eden ve Fetret Dönemi olarak anılan yıllarda hem taht kavgası hem de kaybedilen toprakların yeniden kazanılması gayreti vardır. Kardeş kavgasından zaferle çıkan Çelebi Mehmed, Osmanlı devletinin ikinci kurucusu olarak anılmaktadır. Osmanlı tarihindeki bir sonraki hadise Fatih Sultan Mehmed'in ani ölümüyle oğulları Bayezid ile Cem arasındaki taht kavgasıdır (1481). Cem'in İtalya'ya sığınmasıyla neticelenen olayla Osmanlı iktidarı 15 yıl ilgilenmek zorunda kalmıştır. I. Selim'in, babası II. Bayezid'i tahttan indirmesi Osmanlı tarihindeki ilk başarılı darbe olarak değerlendirilebilir (1512). O sırada 17 yaşında bulunan Şehzade Süleyman'ın zihninde derin bir etki bırakan olay, onun padişahlığı döneminde iki oğlunun doğrudan idam emrini vermesiyle sonuçlanacaktır. Bunların ilki, Rüstem Paşa ve Hürrem Sultan'ın entrikalarına inanan padişahın Mahidevran'dan olan en büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı ordunun İran seferine giderken Konya Ovası'nda boğdurması (1553), ikincisi de Hürrem Sultan'dan olan oğulları Selim ile Bayezid'in, daha babaları hayattayken taht kavgasına girişmeleri, babasının desteğini arkasına alan Selim'in Bayezid'i yenmesi, Bayezid'in İran'a sığınması ile sonuçlanan olaydır (1559). Osmanlı'yı karşısına almak istemeyen İran, Şehzade'yi iade etmiş ve padişah tarafından verilen fermanın gereği Sivas'ta infaz edilmiştir (1561)¹.

II. Osman'ın Saltanatı ve Katli

II. Osman'ın saltanatına kadarki dönemde askerlerin, özellikle yeniçerilerin taşkınlık yaparak saraydan bazı taleplerini dile getirmeleri ve bu taleplerin duruma göre yerine getirilmesi sıkça rastlanılan bir durumdu. Ancak o zamana kadar bir padişahın yeniçeriler tarafından tahttan indirilmesi ve hele katledilmesi görülmuş bir durum değildi. 1013/1604 yılında doğan ve 1618-1622 yıllarında 4 yıl hüküm süren II. Osman, Osmanlı'nın 15.

---

¹ Zikredilen olaylara ilişkin tarih kitaplarında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilir. Cem Sultan olayı (Cezar, 2011, s. 616-636; Uzunçarşılı, 1988, s. 163-174; Öztuna, 1977, s. 162-173; Zinkeisen, 2010, s. 340-354), Yavuz Sultan Selim'in babasını tahttan indirmesi (Cezar, 2011, s. 706-707; Uzunçarşılı, 1988, s. 241-245; Öztuna, 1977, s. 202-205; Zinkeisen, 2010, s. 405-408), Şehzade Mustafa'nın katli (Cezar, 2011, s. 1104-1110; Uzunçarşılı, 1988, s. 401-404; Öztuna, 1977, s. 184-193) ve Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid'in taht kavgası (Cezar, 2011, s. 1113-1138; Uzunçarşılı, 1988, s. 405-408; Öztuna, 1977, s. 196-216) ilgili kaynaklarda ayrıntılı olarak işlenmiştir.

padişahıdır. Babası I. Ahmed, kardeş katli geleneğini kaldırdığı için vefat ettiğinde amcası I. Mustafa tahta geçmiş ancak akli dengesizliği nedeniyle 96 gün sonra tahttan indirilip yerine II. Osman tahta çıkmıştır (1 Rebiyülevvel 1027- 26 Şubat 1618). Saltanatı süresince özellikle yeniçeri ve ulemanın aldığı ulufe ve arpalıkları kısıtlaması bu iki kesim tarafından hoş karşılanmamıştır. Çağdaş Osmanlı kaynakları onun hacca gitme bahanesiyle Anadolu'ya geçtiğini, Şam ve Mısır askeriyle yeniçerilerin üzerine yürüyüp onları yok etmeyi ve başkenti Bursa veya Kahire'ye taşıma fikrinde olduğundan dolayı isyanın çıktığında hemfikirdir. Ancak Feridun Emecen, II. Osman'ın Anadolu'ya geçmesindeki sebebin Ma'anoğlu Fahreddin'in Lübnan civarında çıkardığı isyanı bastırmak olduğunu söyler. Sultan'ın bu arada da hacca gitmeyi de planladığını ekleyen Emecen, isyandan önceki Cuma namazını Sultan Selim Camii'nde kılmasını bunun işareti olarak yorumlar (Emecen, 2007, s. 455).

8 Recep 1031/ 19 Mayıs 1622 günü başlayan isyanla birlikte saraya giren isyancılar II. Osman'ı tahttan indirerek amcası I. Mustafa'yı yeniden tahta çıkarırlar. Gece yarısı Yeniçeri Ağası Ali Ağa'nın konağına sığınan devrik sultan, sabah saatlerinde isyancılar tarafından önce Orta Cami'ye sonrasında da Yedikule Zindanı'na götürülür ve burada boğdurulur. Osmanlı tarihlerinde "Hâile-i Osmâniye" olarak anılan bu olay sonrasında bazı tarihçilerce kulağı ve burnunun kesildiği söylenen II. Osman'ın naaşı babasının türbesine defnedilmiştir.

Dönem padişahının son derece trajik bir şekilde öldürülmesiyle sonuçlanan isyan hakkında çoğu tarihçi suskun kalmayı ve özellikle konuşmamayı tercih etmişlerdir. Örneğin konuyu bütün teferruatıyla ele alan Kâtip Çelebi, dönem tarihçilerin bu tutumunu sert bir şekilde eleştirip tarihçilerin vazifesinin hadiseleri olduğu gibi aktarmak olduğu için bu konuda *Târih-i Tûğî*'yi özetlediğini ve başka kaynaklardan da yararlandığını ekler (Aycibin, 2007, s. 670). Dönem tarihlerine bakıldığında Kâtip Çelebi'nin bu siteminde haklı olduğu görülmektedir. Nev'îzâde Atâyî, *Şakâyık Zeyli*'nde "Zikr-i keyfiyeti mükeddir-i havâtır ve bu makûlede belâgat-îcâzın lutfı zâhir olmağla ol vâdide küme-y-i kaleme ruhsat-ı cevelân virilmedi" cümlesiyle; Topçular Katibi Abdülkadir Efendi, "ve mâh-ı cumâdelâhirede ba'zı ahvâller vâki' olup kazâ vü kader zikri câ'iz değildir, icmâl üzere 'ıyân olunur" cümlesiyle; Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi de "Sultân-ı Gâzî Osman Hân-ı ser-firâzı zikr-i keyfiyeti mükeddir-i havâtır üslûb-ı nâ-mergûb üzere 'amm-ı mükerrerleri hidmetine îsâl itdiler" cümlesiyle olayı hızlıca geçip üzerinde özellikle durmamayı tercih eder (Aycibin, 2007, s. 126).

Konuya Dair Eserler

Tarihçilerin olayın üzerinde neredeyse hiç durmamasına rağmen konuya ilişkin üç müstakil eser kaleme alınmıştır. Bunlardan ilki ve en meşhuru, aynı zamanda II. Osman'ın solaklarından olan Hüseyin Tûğî'nin *Musibet-nâme*'sidir (Aykut, 2010). Türkiye ve yurtdışında nüshaları hala tespit edilmeye devam eden eserin en dikkat çeken yönleri müellifin bizzat olayların içinde yer alması ve kendisinden sonra bu olayları ayrıntılarıyla kaleme alan Peçevî, Solakzâde ve Kâtip Çelebi gibi tarihçiler için en önemli kaynak olmasıdır.

İkinci eser, Hâlisî mahlasını kullanan Kilârî Mehmed Halife'nin *Beşâret-nâme-i Sultân Mustafâ Hân* adlı eseridir (Tezcan, 1998). I. Mustafa'nın, II. Osman'ın tahttan indirilmesiyle ikinci defa tahta çıkmasını konu edinen eserde müellif, yazıldığı dönemin havasına uygun olarak II. Osman'ın tahttan indirilmesini ve akabindeki olayları meşru bir zemine oturtmaya gayret etmektedir. Müellifin oldukça ilginç olan tavrı ise çok kısa bir zaman diliminde II. Osman'ın Lehistan seferiyle ilgili kaleme aldığı *Zafer-nâme*'de padişah için methiyeler düzüp hemen arkasından *Beşâret-nâme*'de sabık padişahı bazı noktalarda eleştirmesi ve I. Mustafa'nın neredeyse bir evliya derecesine yüceltmesidir (Tezcan, 1999, s. 85-86).

Konuya dair üçüncü müstakil eser ise olaylar sırasında Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunan Bostan-zâde Yahyâ Efendi'nin (öl. 1049/1639) *Fî-beyân-ı Vak'a-i Sultân Osmân* adlı eseridir. Müellif, olayları bizzat müşahade etmiş ve gördüklerini ve bazen de duyduklarını aktarmıştır (Akbulut, 2017, s. 8).

Olayın Edebiyata Yansımaları

II. Osman'ın tahttan indirilip tahkirane bir şekilde öldürülmesi karşısında tarihçilerin yüzeysel birkaç cümle ile geçiştirmesine benzer bir şekilde dönem edebiyatçılarının da aynı yaklaşımı sergilediği görülmektedir. Padişahların vefatları sonrasında mersiye yazmanın yaygın olmasına rağmen II. Osman için Nev'î-zâde Atâyî dışında bir mersiye kaleme alınmış değildir. *Sâki-nâme (Âlem-nümâ)* adlı mesnevisini II. Osman'a sunmuş olması, padişahın emriyle *Tûtî-nâme*'nin çevirisini de yaptığı bilinen şairin bu açıdan padişahın yakın çevresinde ve ona kolayca ulaşabildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda da zikredildiği gibi *Şakâyk Zeyli*'nde olaya hiç girmeyen Atâyî, olayın üzerinde bıraktığı teessürle terkib-i bend nazım şekliyle kaleme aldığı mersiyede acılarını dile getirmiştir:

Ey nakş-bend-i kârgah-i câh-ı bî-direng
Lâyık mı sâde dillere bu gûne gûne reng
Senden bilür konılsa kimüñ sâgarına zehr
Senden tutar tokınsa kimüñ ayagina seng (Karaköse, 2017, s. 127)

mısralarıyla başlayan şiirde ilk olarak kadere sitem eden şair sonraki bentlerde padişahın kahramanlığı ve yiğitliğini ön plana çıkarır. Padişahın ölümüyle dış dünyadaki çeşitli unsurlar arasında bağ kuran şair onun zamansız ölümüyle birlikte bütün dünyanın ağladığını söyler. Şiirin son bendinde şair, merhum padişah için dua ederken yeni padişahın adaleti ve saltanatının devamı için de dua etmektedir:

Yatdukca yirde ol şeh-i rûy-ı zemîn kim
Kutb-ı zemâne devlet ile müstedâm ola
Adliyle dâdı eyleye teshîr 'âlemi
Ecdâdı gibi hüsre ve gerdûn gulâm ola
Oldukca bunda şâhumuzuñ devleti ziyâd
Ol şâhuñ ola ravza-ı cennetde rûhı şâd (Karaköse, 2017, s. 130-131)

Atâyî'nin Sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilişinden iki yıl sonra kaleme aldığı *Sohbetü'l-Ebkâr*'da yer alan hikayelerden birinde kavrayışsız, aciz bir hükümdarın zalim fakat akıllı

bir hükümdardan bile daha kötü olduğu konusu işlenmiştir. Bu hikâyede isim verilmemiş olmakla birlikte bu aciz hükümdarın I. Mustafa olduğu anlaşılmaktadır (Tekin, 2023, s. 191). Eserlerindeki doğrudan ve dolaylı değinmelerle Atâî'nin olay karşısındaki tutumunun az çok belli olduğu söylenebilir. Klasik şairlerin birçoğunun bu ve buna benzer olaylarda genellikle sessiz kalmayı tercih etmesine karşılık tıpkı Şehzade Mustafa'nın idamı karşısında susmayan ve acısını terennüm eden Taşlıcalı Yahya Bey kadar keskin dil kullanmasa da kendi üslubunca tarafını belli ettiği görülmektedir. Mersiyesinin son bendinde gelenek olduğu üzere ettiği duada yeni padişahın saltanatından ziyade devletin devamının vurgulanması dikkate değerdir.

Konuya dair bir diğer mersiye de Tûğî'nin *Musibet-nâme*'sinde bulunan musammat gazel nazım şekliyle yazılmıştır (Aykut, 2010, s. 107). Daha sonraki dönemlerde yazılan kaynaklara da intikal eden bu gazelden sonra 28 beyitlik mesnevi şekliyle yazılmış bir mersiye daha vardır (109-111). Burada da ecel ve ölümün değişmezliği, her canlının bir gün muhakkak öleceği vurgulanarak kaza ve kadere teslimiyet vurgusu yapılmaktadır. Yeniçeri saz şairlerinden Kayıkcı Kul Mustafa'nın, olayın üzüntüsüyle söylediği mersiyede şair, olayları II. Osman'ın dilinden aktarmaktadır (Köprülü, 2014, 299):

Sultan Osman eydur gam değil hele
Bu Hak cânibinden ölüm değildir
Tutup ahret göçün girmişim yola
Bu işleri eden kulum değildir

II. Osman'ın trajik ölümü üzerine çok az sayıda mersiye veya değinme olmasına karşılık modern Türk edebiyatında roman ve tiyatro eserlerine sıkça konu olmuştur.

Erdal Küçükyalçın'ın *Yedi Kule: Genç Osman Neden Öldürüldü?* (2013); Muammer Yılmaz'ın *Sultan Genç Osman'ın Gözyaşları* (2019); Yavuz Bahadıroğlu, 4. *Murad* (2011) isimli iki ciltlik romanının ilk cildine Padişah Genç Osman'ın şehadetiyle başlar. Necip Fazıl Kısakürek, *Yeniçeri* (1970) romanında merkezinde Genç Osman'ı merkeze alarak yeniçerilerin tarihini anlatır. Ali Kadri Anıt'ın *Genç Osman: 2. Sultan Osman Faciası* (2021); Samet Akgün'ün *Genç Osman – Şah-ı Cihana Nasıl Kıydılar* (2018) adlı eserleri de diğer romanlardır. Musahipzade Celâl ile M. Şükrü Erden'in birlikte 1937'de yazdıkları ancak basılmamış *Genç Osman* piyesi, 1973'de Bekir Büyükarkın'ın kaleme aldığı *Genç Osman* ve Turan Oflazoğlu'nun 1981'de yazdığı *Genç Osman* adlı tiyatro oyunları da bu olayı konu edinen eserlerdir.

Abaza Mehmed Paşa ve Ona Atfedilen Şiir

Sultan II. Osman'ın katledildiği sırada Erzurum Beylerbeyi olan Abaza Mehmed Paşa, Sultan'ın kanını öne sürerek özellikle yeniçerilere yönelik bir isyan başlatmıştır. Sivas'ı alıp Ankara'yı kuşatan Abaza Mehmed Paşa, IV. Murad'ın tahta geçmesinden sonra sadrazam Hafız Paşa tarafından durdurulmuş ve Erzurum'a geri çekilmiştir. Altı yıllık bir isyan sürecinden sonra yeni sadrazam Hüsrev Paşa'ya teslim olan Abaza Mehmed Paşa,

padişah tarafından affedilmiş ve Bosna valiliği görevine getirilmiştir. Paşa'nın yeniden isyan edeceği dedikoduları sultanın kulağına kadar gidince 1044/1634'te idam edilmiştir².

II. Osman'ın tahkir edilerek tahttan indirilmesi ve hemen ardından Yedikule zindanlarında trajik bir şekilde öldürülmesi karşısında dönem yazılı kaynaklarının suskun kalması ve divan şairlerinin birkaç istisna dışında konuyu dillendirmemesine rağmen olayın halk nezdinde geniş bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Yazının konusu olan ve müellifi belli olmayan şiir de halkın bu duygularını sığağı sığağına dile getirmesi açısından önemli bir yerde durmaktadır.

Abaza Mehmed Paşa, Osmanlı tarihlerinde (Tûğî, Topçular Kâtibi, Solakzâde, Naîmâ) bir vali kimliğinden ziyade asi kimliğiyle ön planda tutulmuştur (Sönmez, 2012, s. 106). Resmî tarih yazıcılarının Abaza Paşa hakkındaki bu olumsuz ifadelerinin yanında Paşa'nın halk arasındaki görünüşü tamamen farklıdır. Abaza Mehmed Paşa'nın Bosna Valiliği yıllarına dair kapsamlı bir çalışma yapan Mahmut Halef Cevrioğlu, onun "aman" sonrasında Hüsrev Paşa ile birlikte başkente gelişini ecnebilerin gözünden de aktarır. Elçi veya temsilci olarak İstanbul'da bulunan bu kişiler hatıra ve raporlarında Abaza Mehmed Paşa'nın bir esirden ziyade bir misafir gibi karşılanmasına dikkat çekmişlerdir. Örneğin o sırada Hollanda elçisi olarak görev yapan Cornelis Haga, Abaza Mehmed Paşa'nın şehre girişinde halkın arasından geçerken mutlu ve kaygısız bir şekilde atını sürdüğünü anlatır. Yine Haga'nın naklettiğine göre Abaza Mehmed Paşa, o vakte kadarki yeniçeri karşıtı faaliyetlerini hem sultandan gelen emirler hem de Osmanlı ekâbirinin mektupları doğrultusunda yapmış olduğunu söyleyerek kendini meşrulaştıracaktı (Cevrioğlu, 2021, s. 33).

İstanbul'a getirilişi sırasında Abaza Mehmet Paşa'nın halkın arasından kendinden emin bir şekilde geçmesi ve halk tarafından olumsuz herhangi bir tepkiyle karşılaşmaması, onun halk nezdinde sevildiğinin de bir işaretidir. Bu tavır, yazımızda ele alınan şiirde de kendini açık bir şekilde gösterir. Şiirde bir mahlas veya bir isim zikredilmemesi, şairin kendisini özellikle gizlemiş olduğunu gösterir. Zira şiirin muhtevasında II. Osman'ın intikamının alınmak istenmesi ve bu amaçla çıkan isyan işlenmiştir. Fuat Köprülü, destan olarak nitelendirdiği bu şiirin Abaza Paşa'nın maiyetindeki sipahi ve levent saz şairlerinden biri tarafından yazıldığı fikrindedir (Köprülü, 2014, s. 300). Söz konusu şiir Fransız araştırmacı M. A. Danon tarafından *Journal Asiatique*'te *Contributions à l'histoire des Sultans Osman II et Mouçtafâ I* başlığı altında yayımlanan metinlerden biridir. Danon'un neşrettiği bu metinler sırasıyla şunlardır: II. Osman dönemini anlatan beş sayfalık bir eser, Tûğî'nin eserinin bir nüshası, II. Osman için Mirliva Emir Osman Bey tarafından söylenmiş 444 mısralık Arapça bir mersiye (naşir, yer darlığından dolayı sadece mensur mukaddimesine yer vermiştir), Elie Aféda Béghi'ye ait 84 beyitlik sonu eksik İbranice bir kaside ve son olarak müellifi bilinmeyen Türkçe bir mersiye. Danon'un bu makalesi İsmail Hami Danişment tarafından çevrilerek *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nin 6. cildinde yayımlanmıştır. Ancak Danişment, Danon'un neşrettiği

² Abaza Mehmet Paşa'nın hayatı için Mücteba İlgürel'in *İslam Ansiklopedisi*'ndeki maddesine bakılabilir (bkz. Kaynakça).

metinlerden ilk dördünü yayımlarken beşinci metin olan bu şiiri atlamıştır. Çevirisinde söz konusu şiire de değinen Danişment'in bu tavrının kasıt mı yoksa unutkanlık eseri mi olduğu anlaşılammıştır. Dolayısıyla bu şiir Türkiye'de ilk defa yayımlanacaktır. Danon, bu şiir hakkında şu görüşlerini dile getirir:

“(Bu şiirin) alaka uyandıran tarafı da benim zannıma göre ilk defa olarak yiğit bir cengaverin başkaları gibi boş yere ağlayıp sızlamakla vakit geçirmeyerek Osman Gazi'nin asil adaşının şahsiyetinde hakaret görmüş olan Osmanlı hanedanının müdhiş bir müdafii şeklinde ortaya çıkmasını müheyyiç bir intak san'atiyle tebarüz ettirmiş olmasında gösterilebilir” (Danon, 1919, s. 74'ten akt. Danişmend, 1971, s. 279).

Danon'un makaledeki ifadesine göre İbranice şiir hariç diğer metinler Ecole des Langues Orientales Vivantes kütüphanesindeki yazma eserler arasında bulunmaktadır (Danişment, 1971, s. 278). Yer ve katalog bilgisi verilmeyen metinlerin ilki ile en sondaki Ms. Turc 106 numarasıyla kayıtlı bir mecmuada yer almaktadır. İkinci metin olan Tûğî Tarihi ise müstakil olarak Ms. Turc 107'de bulunmaktadır. Abaza Paşa şiirinin bulunduğu mecmuada sırasıyla *Tevârih-i Mahmûd Paşa* (2b-27a), Solakzâde Hemdemî'nin *Fihrist-i Şâhân*'ı (28b-36a ve 37a-39a), Sıdkî'nin bu esere zeyli (39a-40b), *Târîh-i Sultân Osmân* (42b-44b), Abaza Paşa Şiiri (45a-45b), Misâli'nin “hançerüñ” redifli bir gazeli (45b) ve Vâlî adlı bir şairin müseddesi (46a-46b) bulunmaktadır. Mecmuanın derlenme tarihi kesin olmamakla birlikte zahriyedeki Ahmed Sun'î adlı birine ait mühür ve aynı kişiye ait 1151/1738 tarihli temellük kaydı bu konuda az çok fikir verebilir.

Şiirin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Abaza Mehmed Paşa'nın dilinden yazılmış olan şiir dokuz dörtlükten oluşmaktadır. 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olan şiir teknik açıdan oldukça kusurlu bir görünümündedir. Zira birçok mısradaki hece sayısı tam değildir. Ayrıca kafiye de tam riayet edilmemiştir. Dolayısıyla şiirde şekil hassasiyeti olmadan sadece ifade ve muhtevaya odaklanıldığı söylenebilir. Şiir aynı zamanda o sıralar meydana gelen olaylar hakkında da bilgiler içermektedir. İlk kıta Abaza Paşa'nın Hüsrev Ağa'ya hitabıyla başlamaktadır. Buna göre şiirin Abaza Paşa'nın tamamen rica ve hitaplarından oluştuğu da söylenebilir. Hüsrev Paşa, Abaza Mehmed Paşa'nın yaklaşık altı yıl süren uzun bir isyandan sonra 1038/1628 yılında “aman” ile teslim olduğu sadrazamdır (İlgürel, 1988, s. 12). Şiirin sonraki kıtalarında da onun dönemin padişahı IV. Murad'a vezir olma niyetinin de olduğunu, dolayısıyla belki de Abaza Paşa'nın ölümünden sonra da yazılmış olabileceğini göstermektedir. Şiirin bütününe bakıldığında aslında tek bir zaman diliminden bahsedildiği görülmektedir. Şiirin tamamı Abaza Mehmet Paşa'nın dilinden ve Hüsrev Paşa'ya hitaptan oluşmaktadır. Buradan şiirin Abaza Mehmet Paşa'nın Hüsrev Paşa'ya teslim olduğunda ona söylediklerinden ibaret olduğu söylenebilir.

Abaza Paşa'nın sözlerinin aktarıldığı veya rivayet edildiği şiirin ilk mısraından sonra onun dilinden bir dizi talep gelmektedir. “demiş” redifiyle biten her dörtlükte Paşa, muhatabı olan Hüsrev Paşa'ya kendi hislerini ve neler yapmayı planladığını anlatmaktadır. Bu dörtlükte zikredilenler aynı zamanda Abaza Mehmed Paşa'nın isyan ettiğinde yaptığı

eylemlerdir. Şair burada Abaza Paşa'nın yapmayı niyetlendiklerini değil yaptıklarını ifade etmektedir. İlk kıtadaki Paşa'nın Hüsrev Ağa'ya hitaptan sonra adil bir şekilde yargılanmak istediğini ve söyleyeceği şeylerin dikkate alınmasını talep ettiği görülmektedir. Burada dikkat çeken şey, beylerbeyinin "Paşa, sadrazamın ise "Ağa" sıfatıyla zikredilmesidir. Eski bir yeniçeri olan ve Abaza Mehmet Paşa'nın isyanının ilk günlerinde yeniçeri ağalığına getirilen Hüsrev Paşa'nın o anki unvanı yerine Ağa olarak anılması, Abaza Mehmet Paşa'yı yüceltme gayesi taşırken Hüsrev Paşa'nın daha alt bir makamda görüldüğünü gösterir:

Abaza Paşa eydür Hüsrev Ağaya
N'ola pâdişâhum varayım demiş
Da'vâm diñlenürse şer'ile benüm
Büyügin küçügin kayrarım demiş

İkinci dörtlükte Abaza Mehmed Paşa, isyancıların kendi padişahlarına yaptıklarının kabul edilemez şeyler olduğunu, kafirlerin bile kendi krallarına böyle davranmadıklarını söyler. İsyancıların yaptıklarının bir cezasının olması gerektiği, yaptıklarının yanlarına kâr kalmaması gerektiğini de vurgulayan Abaza Paşa, kimsenin bu görevi üstlenmediğini ve kendisinin Sultan Osman'ın kanını yerde bırakmayacağını ya kendi ya da onlar ölmeden rahat edemeyeceğini söyler. Bu dörtlük aynı zamanda Abaza Mehmet Paşa'nın isyana kalkışmasına kendince haklı bir sebep gösterme endişesini taşır:

Anlar itdüklerin hünkârlarına
İtmez anı kâfir kırallarına
Layık mıdur böyle kala anlara
Komazam ölince anları demiş

Üçüncü dörtlükte II. Osman'ın hazin ölümünden hemen sonrası resmedilmiştir. Henüz 18 yaşındayken öldürülen padişahın nazik bedeni kanlar içindedir. Zira padişahı yaralamış ve kanını akıtmışlardır. İşte bundan dolayı Abaza Paşa, ölünceye kadar gayret edip maktul padişahın intikamını almaya yemin etmiştir. Burada şair, padişahın ölümün trajikliğini artırmak amacıyla onu kanlar içinde yatarken tasvir etmiş ve Paşa'nın onun yerdeki kanının intikamı için yeminler ettiğini dile getirmiştir. Burada tarihi gerçeklikle uyuşmayan bir durum söz konusudur. Bilindiği gibi Osmanlı hanedanına mensup kişilerin idamları kan dökülmeden ve çoğunlukla yay kirişi kullanılarak boğulma şeklinde gerçekleştirilmektedir. Zaten tarihi kaynaklarda da padişahın bu şekilde katledildiği kayıtlıdır:

Ala kaniyla yatur ol nâzük teni
Mecrûh idüp uçurdılar cânını
Gâzi Sultân Osmân Hânuñ kanını
Ölince çalışur alurum demiş

Dördüncü dörtlükten Abaza Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gitmeye niyetlendiği anlaşılmaktadır. Bu eylemdeki amacı Osmanlı tahtını yoluna koymak ve Sultan Murad'a vezir olmaktır. Abaza Paşa'nın isyanından sonra devlete teslim olması kolay olmamış ve

6 yıllık isyandan sonra sadrazam Hüsrev Paşa'ya teslim olmuştur. Sonrasında İstanbul'a götürülmüş ve idam edilmesi beklenirken padişah tarafından affedilip Bosna valiliğine tayin edilmiştir. Kaynaklar onun Hüsrev Paşa'ya teslim olurken yapılan anlaşmaya binaen vezir yapıldığını zikreder (İnalçık, 1999, s.38). İstanbul'daki elçi ve temsilcilerin gözlemleri de bu durumu destekler mahiyettedir (Cevrioğlu, 2021, s. 33).

Murâdumdur İslambula varmağa
Âl-i Osmânun tahtını düzmege
Sultân Murâd Hâna vezîr olın aña
Andan sonra ölürsem de gam degül demiş

Beşinci dörtlükte Abaza Paşa'nın isyanı sırasında üzerine gönderilen askerlerden bahsedilmektedir. Paşa'yı yakalayıp öldürmeyi ve askerini kırmayı uman bu güruhun çaba ve çalışması boşa çıkacaktır. Zira Abaza Paşa bunları öküz boynuzuna girseler dahi arayıp bulacak ve onların hakkından gelecektir. Bilindiği gibi Abaza Mehmet Paşa, II. Osman'ın kanı için ayaklandığında isyanı bastırmak için gönderilen askerleri yenmiş ve Ankara'ya kadar ilerlemiştir. Paşa, bu askerlerin kendisini alt edemediğini ve intikamı ne olursa olsun almak istediğini vurgulamaktadır :

Çalışurlar sipahiye süreler
Umarlar ki Abaza'yı bunlar kıralar 3
Meger öküz boynuzına gireler
Komazam ararım bulurum demiş

Şiirin altıncı dörtlüğünde ise Abaza Paşa'nın kendiliğinden isyana kalkışmadığı, bir işaretle yola çıktığı zikredilir. Tarihler Abaza Mehmed Paşa'nın isyan sırasında Kayseri'ye geldiğinde ona akıl hocalığı yapan ve bu yüzden Abaza Şeyhi olarak anılan Seyyid Abdurrahman-ı Bayramî'nin (öl. 1047/1638) ona telkinlerde bulunduğu bahseder (İlgürel, 1988, s.11). Abaza Mehmed Paşa, bu şeyhten aldığı işaretle isyana kalkışmış ve Erzurum ile civar şehirlerde bulunan yeniçerileri katletmiştir. Bilindiği gibi yeniçeriler Bektaşî tarikatına mensuptur. Şiirde de yeniçerilerin Hacı Bektaş'a sığınsalar bile onları yakalayıp öldüreceğini ve onlardan yüzünü çevirdiğini dillendirmektedir:

Hakdan baña bir işâret olupdur
Yeñiçerileri kırmak gerekdür
Koma kordum Hâcî Bekdaş deyüpdür
Dönderdüm yüzümi anlardan demiş

Sonraki dörtlükte Abaza Paşa'nın o uğursuz işe yani padişahın katline kimlerin sebep olduğunu bildiğinden söz edilmektedir. Bu katillerin sultanın yanı sıra yeniçeri ağasını ve sadrazamı da katlettiklerini ve dünyayı yıktıklarını, İstanbul'u talan edip yağmaladıklarını anlatır. Bu nedenle onların kanlarının kılıcına helal olduğunu öne sürer:

³ Mısra yazma metinde "Umarlar ki Abaza'yı kıralar bunlar" şeklindedir ancak kafiye gereği iki kelimenin yeri değiştirilmiştir.

Bilürem kim sebeb oldu bu işe
Ne ağalar kodılar ne vezir paşa
Dünyâyı yıkdılar hep başdan başa
Helâldür kılıcum anlara demiş

Şiirin sekizinci dördlüğünde isyancıları Yezid'e benzeten şair, sarayın basılarak padişahın tahttan indirilme sürecini, Yedikule zindanına getirilişini ve orada öldürülmesini anlatır. Aynı zamanda yeryüzünde Allah'ın halifesi olan sultanın katline sebep olanların dönemin Yezid'i olduğunu iddia eder. Hz. Ali ve oniki imama bağlılıklarına büyük önem veren yeniçerilerin Yezid'e benzetilmeleri manidardır. Alevi/Bektaşî çevrelerde zalimlerin en zalimi olarak görülen Yezid'le isyancıların denk tutulması, Abaza Mehmet Paşa'nın şahsında halkın onlara ne kadar öfkeli olduğunun göstergesidir:

Hünkârlaruñ basdılar harem-i hâsın
Kodılar kuleye ol dîn ulusun
Öldürdiler yir yüzünñ halifesin
Anlar Yezi(d)dür bilürem demiş

Dokuzuncu ve son dördlükte şair, sultanın canına kıyanların lanetlenmiş olduğunu ve bu nedenle kafir olduklarını, kötü dinlerine geri döndüklerini söyler. Paşa'nın isyandaki amacının da dinden çıkmış olan bu güruhu imana getirmeyi ya da bu yolda ölmeyi göze aldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi yeniçeriler genel olarak gayrimüslim ailelerden küçük yaşta alınıp eğitilen askerlerden oluşmaktadır. Şair burada böylesine büyük bir günaha girenlerin İslam'dan çıkıp kendi batıl dinlerine döndüklerini ifade eder. Şeriata göre dinden çıkanlar "mürted" olarak nitelendirilir ve bunun hükmü kişinin tövbe edip İslam'a dönmesi, dönmediği takdirde de öldürülmesidir:

Mel'ûnlar kıydılar Sultân Osmâna
Kâfirlerdür kim döndiler kem dîne
Ben anları getüreyim îmânâ
Yâhûd ben bu gayretile ölürüm demiş

Sonuç

Tahminimizce Abaza Mehmed Paşa'nın sadrazam Hüsrev Paşa'ya teslim olduğunda onunla konuşurken söylediklerinden oluşan bu şiir hem padişahın katli hem de Abaza Mehmed Paşa'nın isyanını yakından bilen ve takip eden birine ait olmalıdır. Kim söylemiş olursa olsun şiir, aynı zamanda halkın ne derin acılar içinde olduğunu da göstermektedir. Ancak halk, başkentte bulunan yüksek zümrenin belki can korkusu belki de bu kadar acı bir hadiseyi zikretmenin acıları artıracağı düşüncesiyle yeterince üzerinde duramadığı bu duruma kayıtsız kalmamış ve dillendirmiştir. IV. Murad'ın Bağdad seferi sırasında şehit düşen bir kahramanın şahsında oluşan Genç Osman anlatılarını bu açıdan da değerlendirmek gerekmektedir. Bu genç kahramanla maktul padişah arasında hem isim hem de yaş olarak ortaklık kuran Anadolu halkının teselliyi bu anlatıyı sahiplenmekte bulunduğu söylenebilir. Şiirde aynı zamanda Abaza Mehmet Paşa'nın isyanını haklı

sebeplere dayandırma endişesini de taşımaktadır. Burada devlete isyandan ziyade olaylardan sonra yeniçerilere karşı duyulan hıncın bir eyleme dönüşmesi söz konusudur.

Yer yer vezin ve kafiye hatalarının göze çarpan şiir, olayı ve sonrasını Abaza Mehmet Paşa'nın şahsında halkın gözünden yansıtmayı bakımından da önemlidir. Şiirde II. Osman'ın hem masum hem de mazlum olarak çizilen portresine karşılık asilere olan bakış bunun tam tersidir ve bu bakışta tarifi zor bir öfke kendini açıkça göstermektedir.

Kaynaklar

- Akbulut, Ü. (2017). Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin II. Osman vak'ası ile ilgili eseri: fi beyân-ı vak'a-i Sultan Osman (inceleme ve metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aycibin, Z. (2007). Kâtib Çelebi-Fezleke (tahlil ve metin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykut, Ş. N. (2010). Hüseyin Tuği- Musibetnâme: tahlil- metin ve indeks. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cevrioğlu, M. H. (2021). Asiden valiye: Rumeli'de Abaza Mehmed Paşa (1629-1634). Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies, LVIII, 29-80.
- Cezar, M. (2011). Mufassal Osmanlı tarihi (resimli – haritalı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1971). Genc Osman vak'asına ait monografiler. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 6 (Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri). Türkiye Yayınevi, 263-328.
- Danon, M.A. (1919). Contributions à l'histoire des sultans Osman II et Mouçtafâ I. Journal Asiatique. Onzieme Série. XIV, 244-310.
- Emecen, F. (2007). Osman II. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 33, 453-456.
- İlgürel, M. (1988). Abaza Paşa. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1, 11-12.
- İnalçık, H. (1999). Hüsrev Paşa. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 19, 37-40.
- Karaköse, S. (2017). Nev'i-zâde Atâyî divânı. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Köprülü, M. F. (2014). XVII. asır saz şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa. Edebiyat Araştırmaları II. Alfa Yayınları, 281-380.
- Öztuna, Y. (1977). Büyük Türkiye tarihi. Ötüken Yayınevi.
- Sönmez, E. (2012). Celâlîler ve üç Evliya Çelebi, Kebikeç, 33, 87-110.
- Tekin, G. (2023). Nev'i-zâde Atâyî'nin eserlerinde sosyal hayata dair unsurlar. Sultan I. Ahmed Dönemi ve Bursa. Gaye Kitabevi, 187-199.
- Tezcan, B. (1999). Zafernâme müellifi Hâlisi'nin bilinmeyen bir eseri münasebetiyle. Osmanlı Araştırmaları 19, 83-98.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). Osmanlı tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2010). Osmanlı İmparatorluğu tarihi. Yeditepe Yayınevi.

EK: Şiirin orijinali.

